

روزی که سوگلی شاه قاجار کور شد

■ موضوع: نخستین چشم‌پزشکان پایتخت
■ ویژگی: ارتباط بیماری چشم همسران و نزدیکان ناصرالدین شاه و راه‌اندازی چشم‌پزشکی

چشم‌درد ظل‌السلطان، بزرگ‌ترین پسر ناصرالدین شاه، برای نخستین بار پای چشم‌پزشکان فرنگی را به تهران باز کرد.

درد چشم یکی از رایج‌ترین امراض روزگار گذشته بود. اگر چه بحث طب چشم در ایران سابقه طولانی دارد، ولی ردپای چشم‌پزشکی نوین را باید در دوران قاجار و سلطنت ناصرالدین شاه جست؛ شاهی که به عینک علاقه زیادی داشت و عینک طلا به چشم می‌زد و سوگلی خود یعنی امینه اقدس را که به بیماری چشم مبتلا بود به وین فرستاد تا مداوا شود. هر چند امینه اقدس کور شد و برگشت، ولی شاه بسیار مورد مذمت قرار گرفت؛ پشت سرش می‌گفتند: «کور شد به جهنم! زن را به فرنگ چرا می‌فرستند؟»

نصرالله حدادی، تهران‌پژوه درباره تاریخچه چشم‌پزشکی در تهران می‌گوید: «چشم‌درد ظل‌السلطان بهانه‌ای شد تا نخستین چشم‌پزشک از فرانسه با خرج بسیار و احترام فراوان وارد ایران شود. او بعد از مداوای چشم شاهزاده از پایتخت و به خصوص دارالفنون دیدار کرد. گالزفسکی، قول داد که یکی از شاگردانش را برای تدریس علم کحال به ایران بفرستد. او «راتولده» (RATULDE) یکی از برجسته‌ترین شاگردانش را به تهران فرستاد تا در دارالفنون تعلیم کحالی کند. در این میان شاگردانی همچون دکتر اسماعیل خان امین‌الملک، دکتر علی‌رضا خان مهدب‌السلطنه، دکتر حاج

دستگاه عدسی تراش برای عینک

لسان‌الحکما

دکتر محمد قلی شمس

زین‌العابدین، دکتر محمود خان شیمی، دکتر میرزا علی خان ناصرالحکما و دکتر یحیی میرزا لسان‌الحکما شمس را در مدت ۲ سالی که در تهران بودند با انواع فنون طب کحالی آشنا کرد.

حدادی در ادامه درباره لسان‌الحکمای چشم‌پزشک می‌گوید: «از میان شاگردان راتولده تعدادی برای ادامه تحصیل به فرنگ رفتند. یحیی شمس ملک‌آرا ملقب به لسان‌الحکما از دانشجویان ممتاز او بود که در طب چشم بسیار متبحر شد. او توانست به دربار قاجار راه پیدا کند و از ناصرالدین شاه لقب لسان‌الحکما را گرفت. او مردی نیک‌اندیش بود که نه تنها از بیماران چیزی به‌عنوان دستمزد دریافت نمی‌کرد، بلکه مبلغی نیز به‌عنوان هزینه دارو و غذا به افراد نیازمند

ناصرالدین شاه با عینک به سرش

هدیه می‌داد. او ۵ پسر داشت و از این میان محمدقلی شمس راه پدر را برگزید و بعدها به‌عنوان پدر علم چشم‌پزشکی نوین ایران لقب گرفت. او بنیانگذار بیمارستان چشم‌پزشکی فارابی، نخستین بیمارستان چشم‌پزشکی کشور در تهران شد. همچنین در سال ۱۳۱۳ شمسی همین بیمارستان برای نخستین بار در ایران پیوند قرنیه چشم را انجام داد. دکتر معصومه کحال، دختر میرزا محمد حکیم‌باشی نیز لقب نخستین بانوی چشم‌پزشک ایرانی را دارد. او به دلیل علاقه به پزشکی طبابت را نزد مبلغان آمریکایی در تهران فراگرفت. او همچنین بنیانگذار نشریه دانش، نخستین نشریه زنان ایران، در دوره مشروطه در تهران بود.

دعوی پزشکی سنتی و اروپایی

■ موضوع: نخستین کالبدشکافی

■ ویژگی: بیرون آوردن سنگ مثانه سنگلی

۱۷۱ سال قبل برای نخستین بار دانشجویان پزشکی جسدی را از نزدیک و به‌طور عملی تشریح کردند. دکتر پولاک، نخستین معلم طب مدرن در دارالفنون بود. او علاوه بر تدریس طب و جراحی، علم تشریح هم درس می‌داد. از آنجا که تشریح بدن مسلمانان در ایران ممنوع بود، او از حیوانات استفاده می‌کرد. نصرالله حدادی، تهران‌پژوه در این باره می‌گوید: «نخستین کارآموزی بالینی دانشجویان دارالفنون در آوردن سنگ مثانه از بیماری در محله سنگلج بود. درس کالبدشناسی تا سال ۱۲۲۲ شمسی نظری و دانشجویان پزشکی با اسکلت و برخی ابزارهای ساده آموزش می‌دیدند. تا آن زمان استادان دارالفنون اجازه کالبدشکافی نداشتند و در آن سال یکی از بیگانگان در گذشت و چون مرگش مشکوک بود، به درخواست بازماندگانش از سوی دکتر پولاک و در حضور شاگردان پزشکی دارالفنون کالبدشکافی شد. سال‌ها پس از آن بارنه‌نود، استاد زبان فرانسه، پیش از مرگش پیکر خود را به مدرسه دارالفنون فروخت و با پول آن کتابخانه دارالفنون را پر بارتر کرد. بعد از این اتفاق دانشجویان دارالفنون برای نخستین بار با پیکر او درس کالبدشناسی را به‌صورت عملی آموختند.» برای مدتی میان طبیبان سنتی و اروپایی چالشی ایجاد شد و تهرانی‌ها برای مراجعه و مداوا سردرگم بودند. متحدان و روشنفکران مدافع طب اروپایی شدند و عامه مردم که جمعیت زیادی را تشکیل می‌دادند، طب سنتی را مرجع می‌دانستند. سردسته اینان «حاج میرزا بابایی شیرازی» ملقب به «ملک‌الاطباء» از پزشکان دوران فتحعلی شاه، محمد شاه و ناصرالدین شاه بود. حملات شدیدی علیه این شیوه پزشکی به‌خصوص کالبدشکافی و تشریح شد.

درمان جرب و برص با کمک آلمانی‌ها

■ موضوع: بیمارستان رازی

■ ویژگی: نخستین بیمارستان تخصصی پوست در تهران

بعد از سقوط سلسله قاجار اهالی تهران هنوز آب شرب سالم نداشتند و مصرف آب تصفیه نشده بلای جان مردم شده بود. کلنگ ساخت بیمارستان تخصصی پوست در چنین شرایطی به زمین زده شد تا مرگ‌ومیر ناشی از ابتلا به بیماری‌های پوستی فروکش کند.

نصرالله حدادی درباره ساخت بیمارستان رازی در محدوده میدان شاپور قدیم و رازی امروز می‌گوید: «رضا شاه که تازه به قدرت رسیده بود با آلمانی‌ها رابطه دوستانه‌ای داشت و از این امتیاز برای ساخت ساختمان و مراکز درمانی مدرن در تهران استفاده کرد. در آن برهه طبق توافق ۲ کشور قرار شد آلمانی‌ها در یک بازه زمانی ۴ ساله ۴ بیمارستان مجهز در تهران بسازند که حد فاصل سال‌های ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۴ به تعهدشان عمل کردند. بیمارستان هزار تختخوابی رازی یکی از ۴ بیمارستانی بود که آلمانی‌ها در تهران ساختند.»

بیمارستان رازی در خرداد ۱۳۱۳ توسط دکتر عباس خان ادهم، معروف به اعلم‌الملک و با حضور

تصویری از بنای قدیمی بیمارستان رازی

بیمارستان رازی در اراضی قوام‌الدوله ساخته شد و در سال‌های ابتدایی به دلیل محصور بودن بین معدود ساختمان‌های حوالی میدان رازی به خیابان شاپور قدیم و وحدت اسلامی فعلی راه نداشت تا اینکه خانه سراج‌الدوله بهزادی را تخریب کردند تا بیمارستان به خیابان اصلی راه پیدا کند. حدادی در این باره می‌گوید: «مداوای بیماران پوستی تا سال ۱۳۱۵ در ساختمان ابتدایی ادامه داشت تا اینکه باغ محتشم‌السلطنه اسفندباری به مبلغ ۵۲ هزار تومان خریداری شد و در مانگاه‌ها و بخش‌های داخلی و جراحی را در همین بخش راه انداختند. بیمارستان رازی تا سال ۱۳۳۴ که همه مردم تهران از آب لوله‌کشی برخوردار نبودند روزهای شلوغی را سپری کرد و بزرگ‌ترین مرکز درمان بیماران پوستی بود.»

تعدادی از رجال مملکتی افتتاح شد و به بهره‌برداری رسید. حدادی می‌گوید: «در آن سال‌ها برخی بیماری‌های پوستی مثل «برص» که ریشه ژنتیک داشت، در تهران رواج پیدا کرده و شیوع برخی بیماری‌های خطرناک و واگیردار مثل «گال» یا «جرب» جان مردم را به خطر انداخته بود. جرب نوعی بیماری پوستی و عفونی خطرناک بود و اوایل دوره پهلوی اول به‌شدت در تهران همه‌گیر شد. مبتلایان به این بیماری گاهی از شدت خارش تکه‌های آجر را به‌دست و پایشان می‌کشیدند و به همین دلیل در فرهنگ عامه به این بیماری خارشک هم می‌گفتند. در آن سال‌ها وقتی بدن فردی خون‌آلود می‌شد نشانه این بود که به جرب مبتلا شده و بعد از ساخت بیمارستان رازی درمان این بیماران در اولویت قرار گرفت.»